TARİHİ YARIMADANIN DOĞAL VE KÜLTÜREL PEYZAJ STRÜKTÜRÜ

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde ekonomik, kültürel ve politik açıdan bir dönem dünyayı etkilemiş üç büyük imparatorluğun (Doğu Roma, Bizans, Osmanlı İmparatorlukları) başkenti olan İstanbul; fiziksel, kültürel birikimini; zamanın tahribine rağmen günümüze kadar bünyesinde saklamıştır.

İstanbul'un dünya ölçeğinde öne çıkmasında önemli bir rolü olan ve kentin kimliğinin oluşmasında etkin rol oynayan kültürel birikimin varlığının yoğun olarak yer aldığı en önemli kentsel mekân ise Tarihi Yarımada'dır.

Fatih İlçesi* Tarihi Yarımada'nın büyük bir bölümünü oluşturmasından ötürü, dünya kültür mirasının önemli bir kısmını bünyesinde barındırmaktadır.

Tarihi Yarımada'nın Konumu

Tarihi Yarımada, konumu ve stratejik önemi dolayısıyla tarihi boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bölgenin bu özellikleri, var olduğu her dönemde özel bir kent parçası olmasını sağlamış ve mekansal değerini arttırmıştır. Her dönem farklılaşan imar hareketleri de bölgenin mekansal gelişimini etkilemiştir. Bölgedeki tarihsel gelişim şu sırayı izlemiştir;

- Roma İmparatorluğu
- Bizans İmparatorluğu
- Osmanlı İmparatorluğu
- Cumhuriyet Dönemi

Harita 1-1 Tarihi Yarımada İstanbul Metropolü İçindeki Konumu

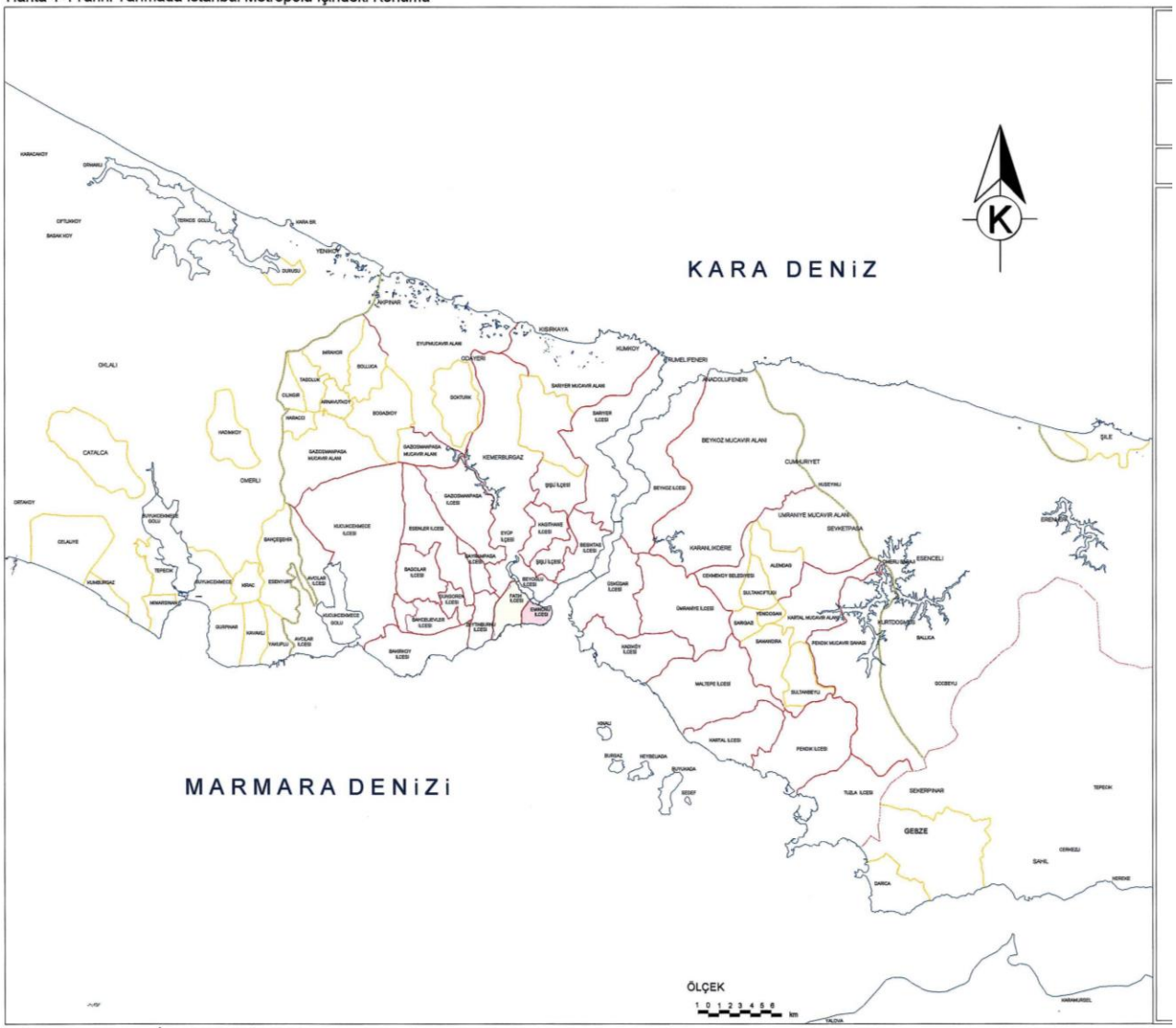

Kaynak : Planlama ve İmar Müdürlüğü-2003

Harita 1 Tarihi Yarımada'nın İstanbul Metropolitan Alanı İçindeki Konumu

Topoğrafik Yapı

Tarihi Yarımada 7 tepe üzerine kurulmuş olup her tepede çok önemli bir anıtsal yapı yer almaktadır. Bu anıtların her birinin bir tepe üzerinde oluşu o tepeleri yükseltir ve eteklerden anıtsal yapıya doğru yükselen ve onu saran sivil mimari örnekler de bu etkiyi daha da belirginleştirir.

Tarihi Yarımada'nın doğal-fiziksel yapısının tarihi ve bugünkü yapılaşmanın ölçüsü ve özellikle de biçimi açısından önemli olagelmiş ayrıntıları, doğal formları vardır. Bunlar arasında:

a. Marmara-Haliç Kıyı Şeridi

b. Tepeler ve Sırtlar

c. Yamaçlar ve Teraslar

d. Bayrampaşa-Yenikapı Vadisi önemlileri durumundadır (Anon, 2004).

Tarihi Yarımada ölçeğinde de, önemli anıtsal yapı kompleksleri ile bütünleşen yedi tepeden oluşan bu yapısı, İstanbul'un ve Tarihi Yarımada'nın siluetini oluşturmuştur.

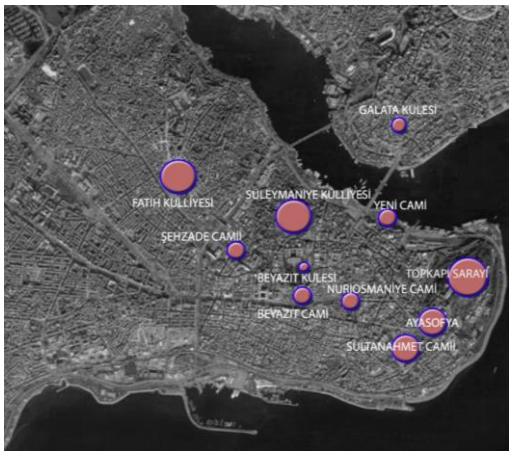

Harita : Tarihi Yarımada Silueti (Akarsu, 2009).

Resim 1: Tarihi Yarımada Siluetini Oluşturan Anıtsal Yapılar (Akarsu, 2009).

Resim 2: Tarihi Yarımada Siluetini Oluşturan Anıtsal Yapılar (Akarsu, 2009).

Resim 3: Tarihi Yarımada Siluetini Oluşturan Anıtsal Yapılar (Akarsu, 2009).

Jeolojik Yapı

Tarihi Yarımada Trakya Formasyonu, Bakırköy Formasyonu, Güngören Formasyonu, Çukurçeşme Formasyonu, Kuşdili Formasyonu (Haliç çökelleri) ve Dere alüvyonları ile yapay dolgu alanları olmak üzere altı farklı birim yüzeyleşmektedir. Bölgenin temel kayası niteliğindeki Trakya Formasyonu Fatih ve Eminönü ilçelerinin kuzey kesimlerinde yüzeyleşmektedir. Formasyon, Haliç'in her iki yakasında, bölgenin en genç birimi olan alüvyonlar ile örtülmektedir Bu birimlerden Trakya Formasyonu kaya özellikli olup en sağlam kısmı teşkil etmektedir. Diğer birimler ise eğimin yüksekliğine bağlı olarak orta ve zayıf özellikler gösterirler. Tepe, tepe düzlükleri, sırt ve sırt yamaçları en iyi yerleşim alanlarını içerirken; vadi tabanları, yakın alanları, sahil düzlükleri ve alüvyon alanları kentleşme süreci ve planlama açısından en sakıncalı alanları oluşturmaktadır (Anon, 2004).

İklim Özellikleri

İstanbul Metropolitan Alanı bulunduğu coğrafi konumu nedeniyle Yarı-Akdeniz iklimi özelliklerine sahiptir. Kış ayları yağışlı, yaz ayları kurak geçmektedir; ancak zaman zaman yağışlar görülmektedir. Kış aylarında ise don olayları meydana gelmektedir. Metropolitan Alanın topoğrafik yapısı makroiklim özelliklerinin modifikasyonuna neden olmaktadır. Çatalca ve Kocaeli Yarımadası'nın su bölüm çizgisinin kuzeyinde kalan, Karadeniz üzerinden gelen rüzgarlara açık olan yamaçlar daha serin ve dolaysıyla daha nemli; su bölüm çizgisinin güneyinde kalan yamaçlar ise, daha göreceli olarak daha sıcak ve kurudur. Kuzey rüzgarlarının etkisini kaybettiği Anadolu Yakasında ise, iklim daha ılımandır (Ayaşlıgil, T., Ayaşlıgil, T., 2011).

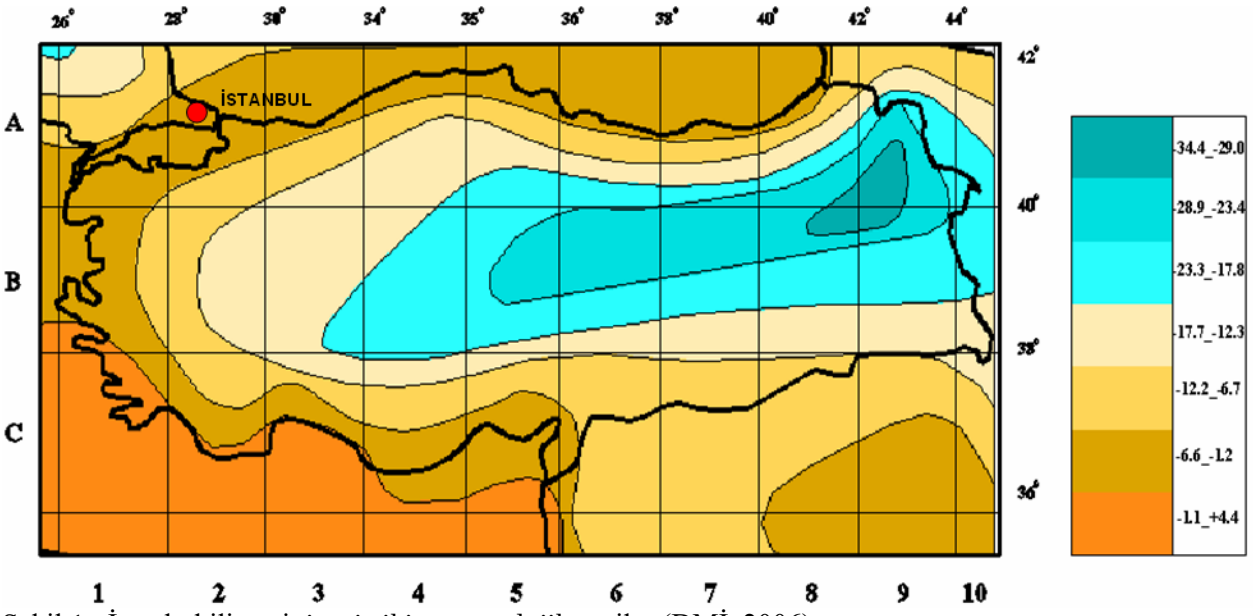

Şekil 1 : İstanbul iline ait istatistiki meteorolojik veriler (DMİ, 2006).

ISTANBUL	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
	Uzun Yıllar İçinde Gerçekleşen Ortalama Değerler (1975 - 2006)											
Ortalama Sıcaklık (°C)	6.1	5.9	7.7	12.1	16.7	21.5	23.8	23.5	20.0	15.6	11.2	8.0
Ortalama En Yüksek Sıcaklık (°C)	9.0	9.2	11.6	16.6	21.3	26.2	28.5	28.3	24.9	19.9	14.8	10.7
Ortalama En Düşük Sıcaklık (°C)	3.6	3.2	4.6	8.3	12.4	16.8	19.4	19.5	16.0	12.3	8.3	5.4
Ortalama Güneşlenme Süresi (saat)	2.3	3.1	4.6	6.0	8.0	9.8	10.5	9.4	7.9	5.2	3.3	2.2
Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	17.3	14.9	13.0	11.3	7.6	6.4	3.9	5.6	7.0	11.3	13.7	16.9
	Uzun Yıllar İçinde Gerçekleşen En Yüksek ve En Düşük Değerler (1975 - 2007)*											
En Yüksek Sıcaklık (°C)	18.3	24.0	26.2	32.9	33.0	40.2	39.7	38.8	33.6	34.2	27.2	21.2
En Düşük Sıcaklık (°C)	-7.9	-8.0	-6.9	0.6	3.6	9.0	13.5	12.2	9.2	3.2	-1.0	-3.4

Tablo 1 : İstanbul iline ait istatistiki meteorolojik veriler (DMİ, 2006).

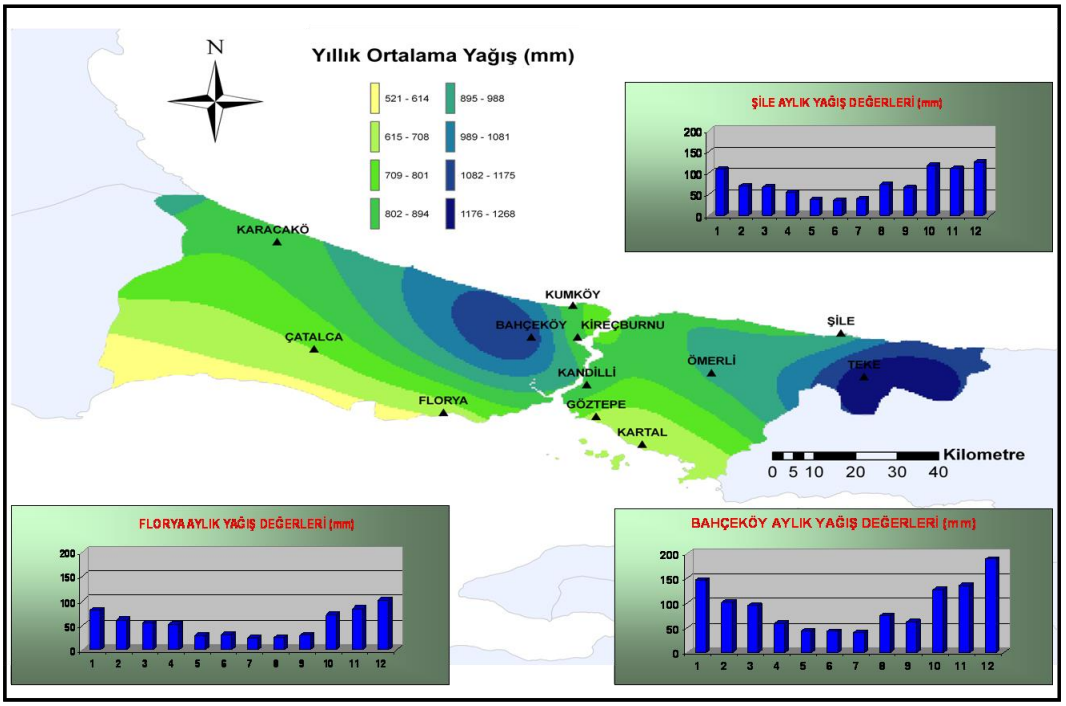

Şekil 2: İstanbul İçin Yıllık Ortalama Yağışın Dağılımı ve Bazı İstasyonlarda Yağışın Aylık Değişimi (DMİ Genel Müdürlüğü, 2005)

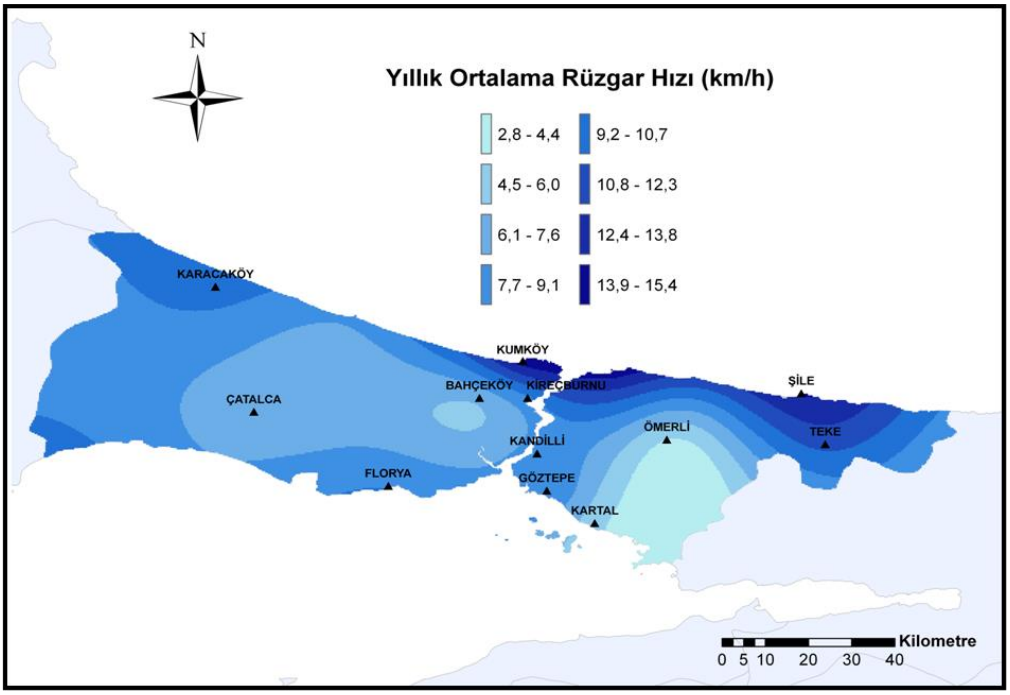

Şekil 3: İstanbul'da Yıllık Ortalama Rüzgar Hızının Dağılımı (DMİ Genel Müdürlüğü, 2005)

Bölge, Akdeniz, Karadeniz ve Marmara ile karasal iklimin etkisindedir. Yazları sıcak ve kurak geçen havalar, kışın yağışlı ve soğuk olmaktadır. Yıllık yağış ortalaması 600 gr/m2' dir. Birinci derecede kuzeydoğu (Poyraz), ikinci derecede hakim rüzgar güneybatı (Lodos) rüzgarıdır (Kart, 2008).

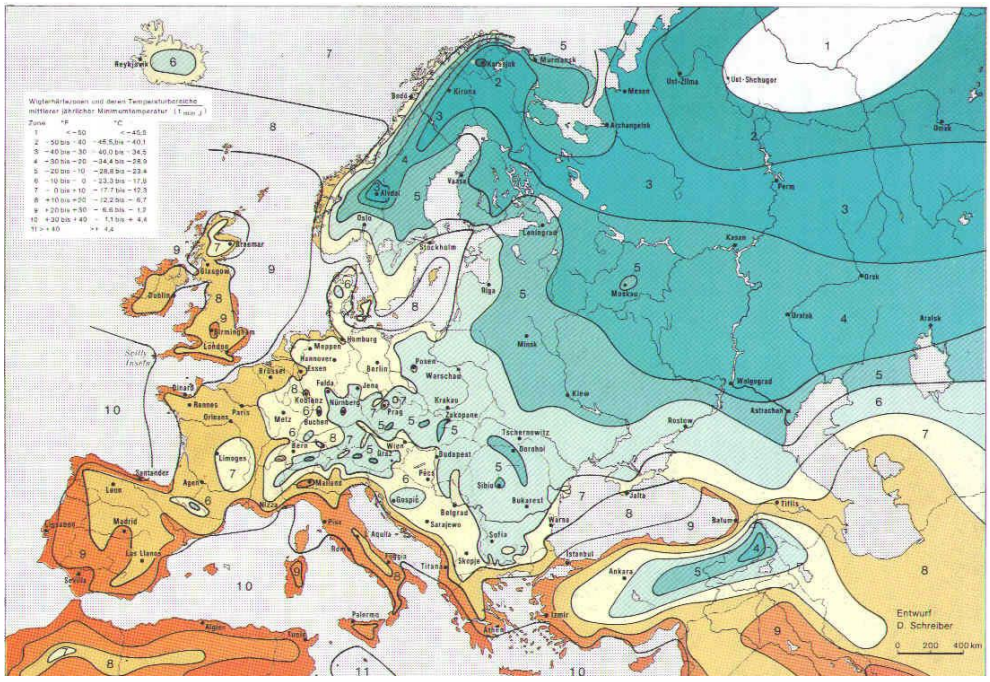

Harita 4 : İstanbul iline ait istatistiki meteorolojik veriler (DMİ, 2006).

Bitki Örtüsü

Doğal şartlar altında, bitki örtüsünün ortaya çıkmasında belirleyici olan ekolojik faktör iklimdir. Bölgede hakim olan makroiklim özellikleri yanında, jeomorfolojik oluşumlara, vejetasyon formasyonlarına ve yapılaşmaya bağlı olarak ortaya çıkan mezo- ve mikroiklim özellikleri de etkili olmaktadır. Bu nedenle, Metropolitan Alanın jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri sonucu ortaya çıkan bitki örtüsü biyolojik çeşitlilik açısından oldukça zengindir. Aynı zamanda kent yeşilinin oluşturulmasında kullanılabilecek çok sayıda odunsu ve otsu bitki türünü içinde barındırmaktadır (Ayaşlıgil, T., Ayaşlıgil, T., 2011).

İstanbul Metropoliten Alanı' nın doğal bitki örtüsünü orman, maki ve kıyı bitkileri meydana getirmektedir. Maki formasyonu ilin daha çok güney kesimlerinde yaygındır. Kuzey kesimlerinde nemli orman alanları, güney kesimlerinde ise kuru orman alanları mevcuttur. Bu iki formasyonu Marmara Denizi'ne ve Karadeniz' e dökülen akarsular ayırmaktadır.

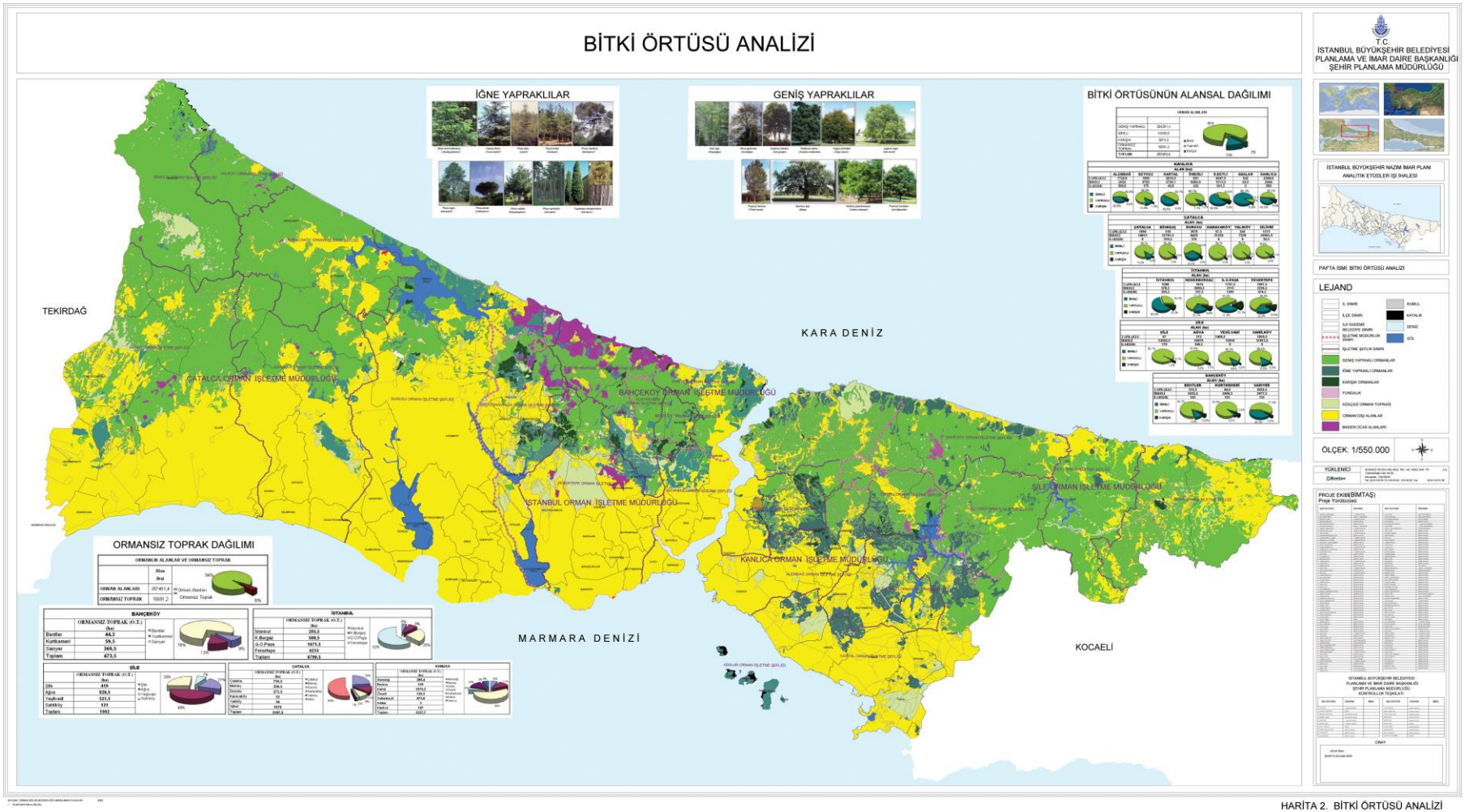

Harita 5: İstanbul İli Bitki Örtüsü Analizi (BİMTAŞ 2011).

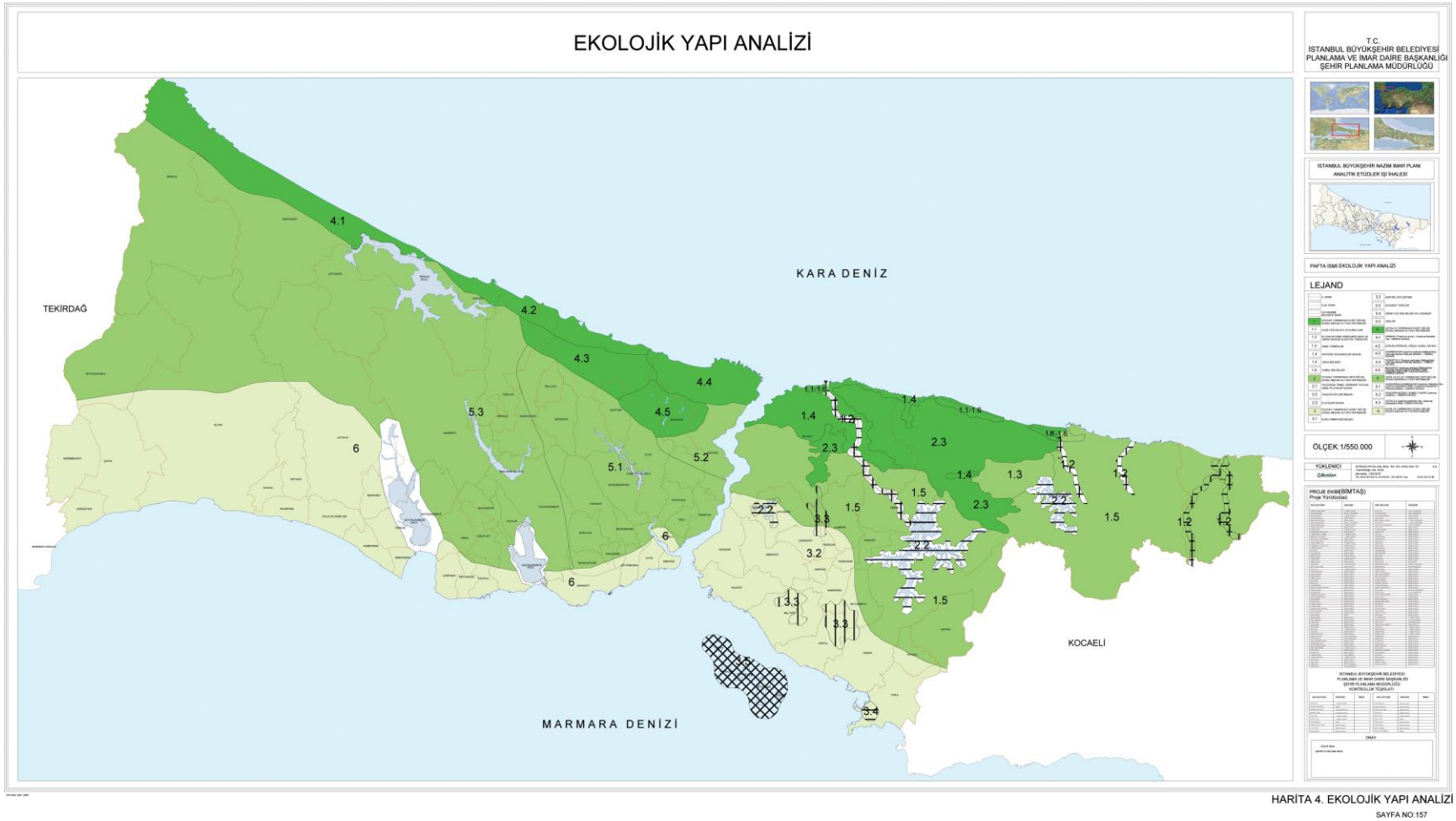

Harita 6 : İstanbul İli Ekolojik Yapı Analizi (BİMTAŞ 2011).

Arkeolojik Yapı

İstanbul 1 No'lu KVTVK Kurulu'nun 12.7.1995 gün ve 6848 sayılı kararı ile Eminönü ve Fatih İlçelerini kapsayan Tarihi Yarımada'nın (Sur içi alanı) Kentsel ve Tarihi Sit, Kentsel ve Arkeolojik Sit ve Sur-u Sultani içinin 1.Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmiştir (Anon, 2004).

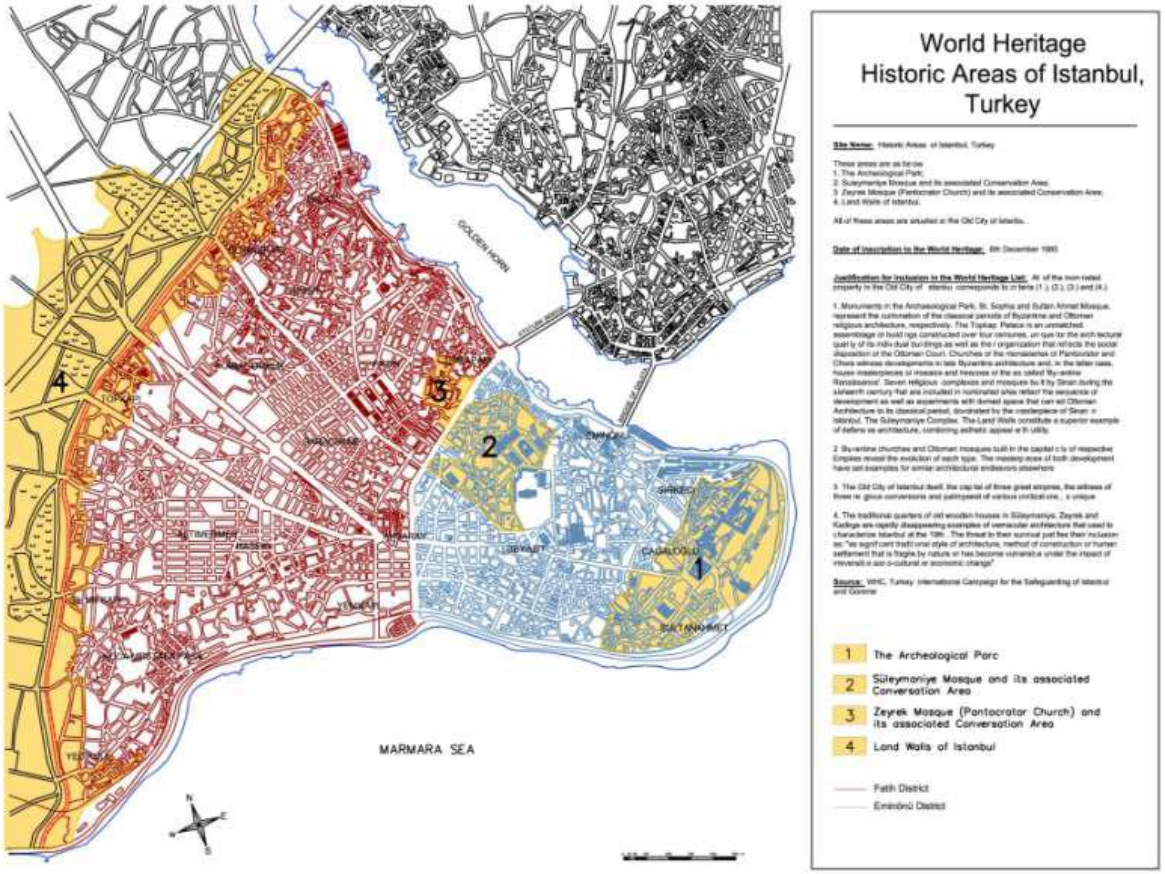

Harita 7 : İstanbul İli Ekolojik Yapı Analizi (BİMTAŞ 2011).

Kültürel Yapı

Yaklaşık 2700 yıllık bir tarihe sahip Tarihi Yarımada'nın tamamı dünyada eşine nadir rastlanan zengin bir kültürel mirasa sahip olduğundan sit alanı olarak ilan edilmiştir. 1985 yılında UNESCO 4 bölgeyi Sultanahmet Arkeolojik Parkı, Süleymaniye Camii ve Çevresi Koruma Alanı, Zeyrek Kilise Camii ve Çevresi Koruma Alanı ve İstanbul Kara Surları Koruma Alanını Dünya Miras Listesi'ne almıştır.

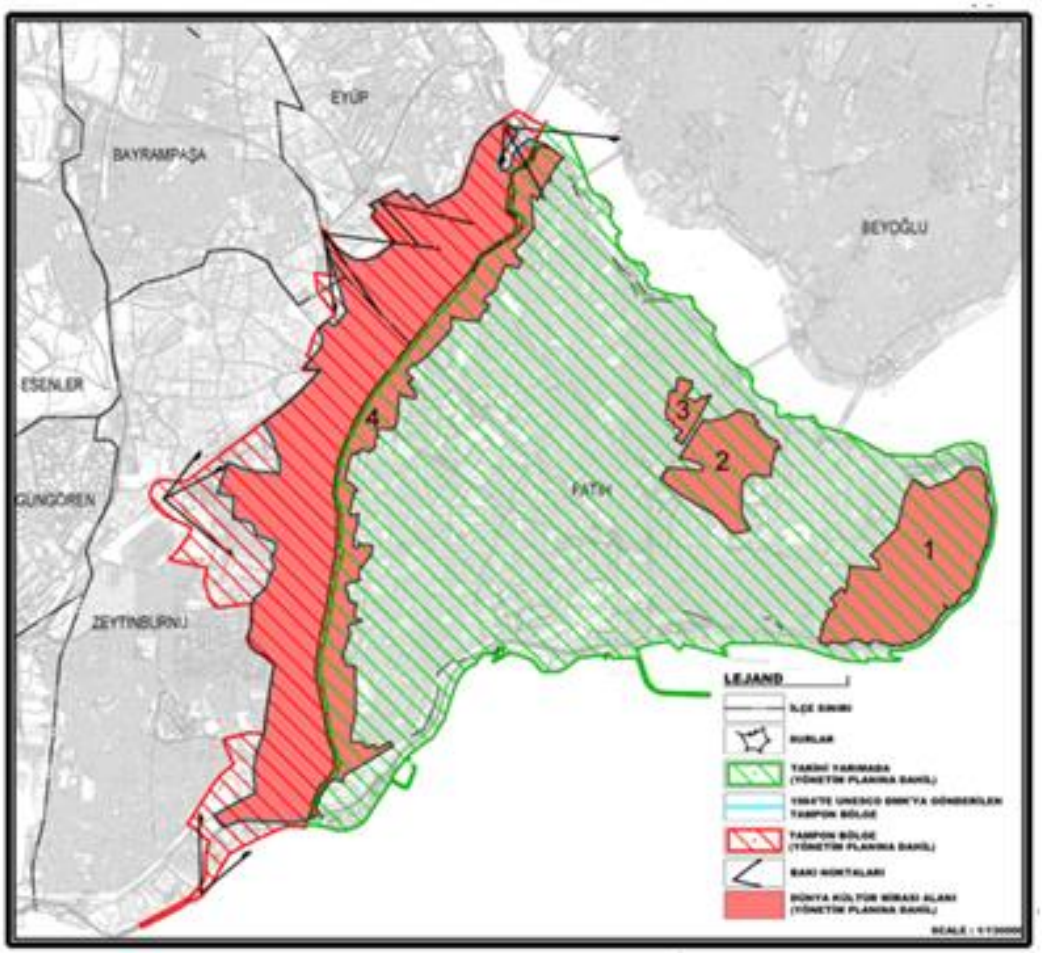

İSTANBUL TARİHİ YARIMADA PLANLAMA SÜRECİ

Tarihi Yarımadanın doğal ve kültürel varlıklarının sürdürülebilirliği için değişik tarihlerde, çeşitli ölçeklerde konusunda birçok uzman kişi ve ekiplerce ele alınarak planlama sürecine girmiştir:
Von Moltke Planı (1836-1838), Bouvard Planı (1909), Elgötz Planı (1933), Prof. Martin WAGNER'in Çalışmaları (1935), Prof. Henri PROST'un Planlama Çalışmaları (1936-1950), Müşavirler Heyeti Dönemi Çalışmaları (1952–1956), Prof. Hans HÖGG'ün Planlama Çalışmaları, İller Bankası, İstanbul Planlama Müdürlüğü ve Prof. L. PICCINATO Çalışmaları (1958–1960), UIA Şehircilik Komitesi Başkanı Andre GUTTON'un Raporu (1959), Geçit Devresi Çalışmaları, 1964 Tarihli 1/5000 Ölçekli İstanbul Sur İçi İmar Planı, Büyük İstanbul Nazım Planı Raporu (1971), 1990 Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, Tarihi Yarımada Uygulama, Mevzii ve Tadilat Planları, 1993 Eminönü 1/500 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planları, 1994 Fatih 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planları, 1995 Tarihi Yarımada Kentsel ve Tarihi Sit, Kentsel ve Arkeolojik Sit ve Sur-u Sultani'nin içi 1.Derece Arkeolojik Sit Alanı ilanı, 1996 Tarihli Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı, 2004 Tarihli Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı

Tarihi Çevre Kavramı ve Tarihi Yarımada

Avrupa Kültürel İşbirliği Konseyi "Avrupa Kültürel Mirasının Envanteri" çalışmasına göre "Tarihi Çevre" doğal ya da kişi tarafından oluşturulan, bütünlüğü ve artistik, estetik, tarihsel, etnografik, bilimsel, edebi veya efsanevi özellikleri ile korunması ve değerlendirilmesi gereken bütünlerdir". Tarihi çevreler, önemli olayların yaşandığı mekanlar olabileceği gibi, belirli bir dönemin sosyo-ekonomik, kültürel yapısına ve sanat anlayışına ilişkin mesajlar veren kent parçaları da olabilmektedir (Çelik 2004).

Tarihi çevrelerin korunmasının nedenleri sahip oldukları özelliklerle ve değerlerle yakından ilişkilidir. Bu nedenler; kültürel değerler, duygusal değerler ve kullanım değerleri olmak üzere üç grupta toplanabilir (Zeren 1981):

Kültürel değerler: Canlı bir müze özelliği gösteren tarihi kentler, tarihsel anıtlar ve eski medeniyetlerin yaşayan kanıtları, ulusal kültürün sembolleridir. Bu yönleri ile gelecek kuşaklar için eğitim ve kültür değeri oluşturmaktadırlar. Ulusun tarihsel sürekliliğini koruyan, ait oldukları dönemin estetik ve mimari anlayışını yansıtan kültürel varlıklar, belgesel, tarihsel, estetik, mimari, kentsel görünüm ve doğal değeri taşırlar.

Duygusal değerler: Çok önceki dönemlere ait eserler karşısında duyulan merak, hayranlık, toplumların kendi kültürlerine ait eserlere yabancılar tarafından gösterilen ilgi karşısında gurur duyma ve ait olma duygusu, koruma felsefesinin temelini oluşturan manevi değerlerdir.

Kullanım değerleri: Tarihsel çevre, tarihsel anıtlar ve eski yapılar işlevsel, ekonomik, sosyal ve siyasal yönden de önemli ölçüde kullanım değerlerine sahip olabilirler. Geçmişte belirli bir işlev için yapılan bir yapı, bugün de aynı ya da özüne aykırı olmayan yepyeni bir işlevle kullanılabilirler. Tarihi kentler incelenerek geçmişteki sanatçıların mimari çözümleri ve yaratıcılıklarına ilişkin bilgiler elde edilmektedir. Bu mekanların ayakta olması bugün ve gelecek kuşaklar için yaşayan tarih olarak büyük önem taşımaktadır.

Tarihi Yarımada ve Görsel Yapı

Tarihi Yarımada' nın görsel yapısı manzara noktaları ve silueti oluşturmaktadır.

Manzara Noktaları: Yarımada' nın jeomorfolojik yapısı çok sayıda manzara terasları ve bir noktadan çok geniş açığa uzak perspektiflere sahip bakış noktalarına olanak sağlamaktadır. Sarayburnu ve Sultanahmet boyunca Boğaziçi, Anadolu, Adalar' a Marmara Denizi' ne açılan manzara terasları vardır.

Siluet: Yarımada, eşsiz doğal yapısı ve tarihi eserlerinin bütünleşmesinin oluşturduğu siluet ile İstanbul' a büyük bir değer kazandırmıştır. Sarayburnu kesiminde Topkapı Sarayı, Sultanahmet Camii ve Edirnekapı' ya kadar tepelerde camiler ve çok sayıdaki minareleri eşsiz bir siluet oluşturmaktadır.

Tarihi Yarımada ve Kent Kimliği

Tarihi Yarımada'nın tarihi çevre (kültürel, duygusal ve kullanım) değerleri aynı zamanda Fonksiyon, Sembolik Nitelik, Mimari Özellik, Kent Siluetine Etkisi, Tanıtımsal Etki, Tarihi Anlam bakımından da İstanbul ve Tarihi Yarımada Kimlik Haritasını oluşturan önemli "Kent Kimliği Öğeleri"dir.

Kent Kimliği Bakımından Tarihi Yarımada'nın Parklarından "Gülhane Parkı"

Gülhane Parkında kültürel değerler bakımından Bizans Dönemine Ait Tarihi Eserler (Meryem İkonası, Manganlar Sarayı Hagios Georgios Manastırı, Hodghtria Vaftizhanesi, Bizans Sarnıçları, Lahna ve Bamya Tasları), II. MAHMUT Zamanında Yapılan Binalar yer almaktadır. Ancak Gülhane Parkı, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Topkapı Sarayı'nın bir koru ve gül bahçelerini barındıran dış bahçeyken, tarihsel süreçlerin izleriyle günümüze kadar gelmiş, İstanbul Halkının ve ziyaretçilerinin anılarıyla dolu tarihi bir parktır.

Kent Kimliği Bakımından Tarihi Yarımada'nın Meydanları

Tarihi Yarımada'nın gelişim süreci boyunca her zaman kentsel önemini korumuş olan meydanlar, en yoğun kültür varlığı eserlerinin yer aldığı kent parçalarını barındırır. Tarihi Yarımada'da beş büyük meydanı; Sultanahmet Meydanı, Beyazıt Meydanı, Ayasofya Meydanı, Yeni Cami Meydanı, Çemberlitaş Meydanıdır. Diğer küçük meydanlar; Süleymaniye Camii ve Çevresi, Zeyrek Meydanı, Fener-Balat Meydanları, Cankurtaran Meydanı, Samatya Meydanı, Kumkapı Meydanı, Sultan Hamam Meydanı, Vefa Meydanı'dır.

Kent Kimliği Bakımından Tarihi Yarımada'nın Başlıca Ana Dolaşım Aksları

Kennedy Caddesi (Sahil Yolu), Ragıp Gümüşpala Caddesi (Galata – Atatürk Köprüsü Arası), Atatürk Bulvarı, Divan Yolu – Ordu Caddesi

Bunun gibi diğer dini tesis, iskele, müze, çeşme, fener, sütun, su kemeri, kule, sur, köşk, kasır, bina, okul, postane, köprü, otel, cadde, sokak, kıyı vb yapı ve mekanlar tarihsel dönemlere, toplumun yaşam şekline bağlı olarak kullanım amaçları değişse bile varlıklarıyla insanlar üzerinde değişik anlam, duygu ve izler bırakan tarihi, kültürel ve sosyolojik bakımdan önemli varlıklardır.

Tarihi Yarımada ve Odak Noktaları

Haliç Kimliği

Tarihi Yarımada bütününde odak noktalarının haliç kıyısından Beyoğlu, Marmara kıyısından Üsküdar Kadıköy ile olan ilişkileri ve etkileşimi tasarımda değerlendirilmelidir. Haliç' in Beyoğlu, Eyüp, Kağıthane, Fatih, Eminönü ile bir bütün olarak düşünülmesi gerekliliği Tarihi Yarımada Haliç kıyısının tasarımında ele alınması gereken önemli bir etkendir. Bu kapsamda üst ölçekte "" bu tasarımın altlığını oluşturmalıdır.

Galata Köprüsü ve çevresi Galata Köprüsü ve çevresi

Galata Köprüsü ve çevresi Tarihi Yarımadanın en önemli geçis noktası, Eminönü Meydanına açılan tek kapı, Hanlar Bölgesi ve Sultanahmet Meydanına
Geçisler saglayan

Kaynaklar

Akarsu, T. (2009) : Tarihi Yarımada Siluetinin Kent Kimliğine Etkilerinin Salacak-Harem-Haydarpaşa Bölgesinde İncelenmesi YTÜ FBE Kentsel Mekan Organizasyonu ve Tasarım Programı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ayaşlıgil, Y., ve Ayaşlıgil, T., (2011) : "Avrupa Topluluğu Leonardo Da Vinci Projesi, EU Leınarda Da Vinvi Life Long Learning" Eğitim Programı, Ekolojik Mimari ve Dönüştürülebilir Yapılar Projesi" Twente Üniversitesi Eğitim Semineri, Hollanda.

BİMTAŞ (2007) : Fatih Projesi Analitik Etüt Raporu.

BİMTAŞ (2003) : İstanbul Metropoliten Alan Bütünü Nüfus Donatı Dağılımının İncelenmesi ve Öneri Donatılara İlişkin Analitik Etüd İşi, Yeşil Alanlar Raporu, İBB Planlama ve İmar Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü.

Zeren, N. (1981): Kentsel Alalarda Alınan Koruma Kararlarının Uygulanabilirliği. İTÜ Mimarlık Fakültesi, Doktora tezi. İstanbul.

Zeren, N. (1990): Koruma Amaçlı İmar Planı Yapım Süreci İlkeler, Yöntemler. TC KVTVK Kurultayı, Ankara.